

Kiertokouluopetus Etelä- Pohjanmaalla vuosina 1865– 1909 opettaja-kanttori Isak Ojalan kokemana.

Kiertokoulun opettaja, suntio ja kanttori Isak Ojala (1839–1911) jätti jälkeensä omaelämäkerran, joka oli pitkään piilossa Kuortaneen papin ullakolla. Hän opetti Lehtimäellä, Soinissa, Kuortaneella ja Alajärvelläkin. Hän syntyi ja kävi koulua Ylistarossa. Omaelämäkertansa otsikoksi hän kirjoitti *Kertomus elämäni taistelusta*.

Kyseinen kertomus paljastuu raportiksi kasvatuksen historiasta, körttiläisyydestä ja paikallishistorioista. Se on myös kasvatusfilosofian käytännön kuvaus, kielitieteellinen murteen taltiointi ja jopa sukututkimuksen lähde. Raportti on kirjoitettu vanhalla Remingtonilla, ja lyöntivirheitä siinä on paljon. Kuitenkin selkeyttämisen jälkeen siitä sai 174-sivuisen kirjan, jossa on vaikkapa seuraavassa kuvattavaa kasvatustieteellistä aineistoa.

Näin kasvoi opettajia niinä aikoina

Ojalan laskuopin tekijä Herman Ojala (1855–1924) on suhteellisen tunnettu Suomen opetusopin historiassa. Tuntevathan monet vieläkin sanonnan ”Ojalan laskuopin mukaan”. Hän oli kotoisin Isostakyröstä eli samoilta seuduilta kuin tämän esityksen Ojala, mutta sukulaisyhteydet Hermannin ja Isakin välillä ovat vaikeasti löydettävissä. Esi-merkiksi molempien isät olivat muuttaneet sukunimensä Ojalaksi eri sukunimestä.

Isak Ojala syntyi 16 vuotta ennen Hermannia eli vuonna 1839 Isonkyrön naapurikunnassa Ylistarossa. Kiertokoulun opettajaksi pääsi silloin rippikoulutodistuksella ja pitäjän koulumestarin suosi-

tuksilla. Rippikoulussa Isakilla oli tärkeä oppikirja Möllärin katekismus, jonka oli 1700-luvun lopussa suomentanut Vehmaan kappalainen Jaakko Syrenius. Koulumestarina oli useimmiten lukkari, mutta Isakilla silloisen opettajankoululaitoksen opettajana toimi torppari Lintala. Hän piti Isakkia kotonaan. Niistä ajoista Isak kirjoittaa muun muassa seuraavasti:

Pitkäksi tahtoi tulla aikani tuon vanhan ukon ja mumman seurassa. Vielä täytyi pyhäilloin ja joku kerta viikollakin käydä lintalaisten kanssa seuroissa johtamassa veisuuta, sillä hän piti tällaisia hengellisiä seuroja paikkakunnallaankin. Minulla kun oli vähän koti-ikävääkin, tunsin kylmää henkeä ja tyytymättömyyttä tähän olooni. Ei minua huvittanut enää yhtään nuo Lintalaisen alinomaiset puheetkaan. Kävi vain vaivakseni.

Lisäksi on mainittava, että Isak sai niin sanottua hiljaista tietoa, kun hän oli kahdeksanlapsisen körttiperheen kasvatti ja muun muassa tunnettu hengenmies Niilo-Kustaa Malmberg vieraili Ojalan talossa usein. Niilo-Kustaan johdolla pidettiin paljon seuroja sekä niin sanottuja tuumaamisia, joissa oli ”yleinen keskustelu hengellisestä kulusta, koetuksista ja voitoista” eivätkä ne olleet herätyskokouksia. Saamastaan kotikasvatuksesta Isak kertoo muun muassa seuraavasti:

Rakkaassa vanhempieni kodissa, jossa aina oli puuttumaton jokapäiväinen leipä, sain minä – niin kuin olen jo alussa kertonut – kristillistä kasvatusta ja johdatusta. Tämä kasvatti minussa jo lasna hellää sydäntä ja arkaa omaatuntoa. Olin hellästi rakastettu poika vanhemmilleni, jotka usein puhuivat minulle Jumalasta ja Jeesuksesta, taivaasta ja ijankaikkisesta autuudesta.

Mitä kuuluikaan nuoren opettajan toimenkuvaan

Edellä kuvatuin eväin Isak sai kiertokoulun opettajan paikan Lehtimäeltä, jossa ensimmäisiä tehtäviä ei ollut kansan sivistäminen vaan ulkoisen pelon kanssa toimeen tuleminen. Seuraavaksi Isak raportointi opettajauransa ensimmäisiä kinkeripäiviä:

Sitte, kun pääsimme syömästä, tuli kinkeritalon isäntä kahden toverinsa kanssa kamariin ja oli kovin vihainen. Hän muun muassa sanoi kysyvänsä perään: 'Kenenkä luvalla pastori täällä ruokkii minun pöydässäni tuommoisia tuntemattomia kulkijoita'? Pastori sanoi hänelle, ettei hän ole mikään maankiertäjä. 'Hän on meidän kiertokoulun opettaja, joka on nyt näillä viikoilla tullut seurakuntaan'. Tästä he nyt väittelivät hetken aikaa. Sitte avattiin tuvan puolelta kamarin ovi. Siellä seisokin tuvan puolella suuri joukko miehiä, jotka olivat ikään kuin varattuna, että 'jos tarvitaan, niin kyllä autetaan'. Minä rupesin jo pelkäämään, että mites täällä vielä käykään, kun tuvasta kuului kansa aika melu". --- Hevonen käskettiin panna valjaisiin ja me rupeimme tekemään poislähtöä. Minä peljäten katsoin hyvin tarkkaan sivulleni, ettei joku raapaisi salaa puukoolla.

Palkanmaksusta Isak kirjoittaa: ”Kun ensimmäinen ylöskanto palkoistani pidettiin syksyllä, niin ne, jotka koulua vastustivat, eivät maksaneetkaan”. Kun Isak sitten haki lain kautta ulos saatavaansa, niin häjyt varastivat Isakilta lehmän ja polttivat heinäladon. Vuosina 1866–1868 oli lisäksi Suomessa kovat nälkävuodet, ja pitäjän opettaja joutui niihinkin haasteisiin vastailemaan. ”Kuntakokouksessa valittiin erityinen toimikunta, jonka tuli valvoa köyhäin kohtaloa, ilmoittaa kuvernöörille hädänalaista tilaa ja pyytää armollista apua hätäntyneille. Tähän toimikuntaan tulin minäkin valituksi ja myöskin kirjuriksi. Valtiolta saatiin jauhoja sekä lahjaksi että rahan päälle. Mutta niitä ei saanut antaa ilmaiseksi kun ainoastaan työhön kykenevämmille – ja niillekin vain vähän petteleivän sekaan”.

Näin Isak kohtasi myös merkittävän kasvatuksen ongelman: Onko jotenkin selvää, että kriisiaikoina kansassa nousevat kristilliset arvot entistä enemmän esiin? Isakin kokemus oli lähinnä seuraava:

Maaailman mures täytti sydämen niin, että se oli jo siitä pakahtua. Sitä muka täytyi ajatella, murehtia ja miettiä, että tässä on taisteluelämästä ja kuolemasta. Näin ollen ei voinut sanan kuulo ja opetukset vaikuttaa sydämessä. Toiset taas paaduttivat itsensä niin, että henki kylmentyi Jumalaa ja hänen sanaansa kohtaan – niin ettei kuolemakaan enää peljättänyt, vaan saatettiin vain rauhallisesti ilman katumusta käydä kuolemaa vastapäätä.

Uskonnon opetuksesta Ojalan raportissa

Esimerkiksi rukoilemisesta tämä vähäoppinen teologi ja filosofi esittää seuraavan aika nykyaikaisen jäsenyyksen:

”Sielu ikään kuin hengittää taivaallista ilmaa,
 * joka virkistää sielun elämää
 * vieroittaa häntä tästä maailmasta ja
 * kiinnittää häntä taivaallisiin asioihin sekä
 * antaa voimaa tyytyväisyydellä kärsimään tämän ajan vaivoja ja
 * elähyttää toivoa sekä
 * kasvattaa uskon halua ja
 * ikävää.”

Tästä maailmasta vierotus voisi nykyään tarkoittaa esimerkiksi uskonnollisia tapoja. Taivaallisiin asioihin kiinnittäminen on esimerkiksi järkioppien hylkäämistä. Tämän ajan vaivojen kanssa kärsiminen voisi taas olla syyllisyyden käsittelyä. Toivon elähyttäminen olisi nykykäsitteistössä esimerkiksi menetyksistä selviämistä. Uskon halu olisi kiusausten voittamista ja ikävä lapsena saatujen turvallisuuskoemusten kaipuuta.

Olennaista on muistaa, että 1880 luvulla osa Suomen sivistyneistöä halusi poistaa uskonnon opetuksen pitäjien kouluista, ja muun muassa Minna Canth puolsi siinä kiivaassa julkisessa keskustelussa uskonnon opetusta (Maijala 2014). Sekin on merkittävää, että lukemaan opettamisessa oli silloin mukana myös uskonnon opetus. Kun lukemisen alkeet oli opittu, niin äidinkielen tunnilla siirryttiin Uuden testamentin lukemiseen. Näin toimittiin Isakin koulussakin.

Musiikin opetuksesta

Ojala oli pioneeri musiikin opetuksessa. Virsikantele oli silloin musiikin opetuksen yleisin työkalu, mutta jotenkin Isak hankki jo uransa alkuvaiheessa harmonin. Yhtä hänen harmoniaan säilytetään vieläkin Kuortaneen museossa. Koulupäivän oppitunnit päättyivät useimmiten lauluun, ja kuoroharrastus oli samalla seurakunnan nuorisotyötä.

Tähän veisuukööriin kuului yhdenajan noin kahdeksankymmentä nuorukaista... Nämä veisuharjoitukset oli hyvin viehättäviä. Sitä tehtiin niin suurella halulla. Ei se kyllästyttänyt, vaikka monia tuntia veisattiin yhtämittaa. Suurempi ryhmä oli aina ensin äänessä. Sitä ääntä veisattiin ensin kaikin, niin kauan kuin se joukolla meni puhtaasti. Ja ne, jotka tähän ääneen kuuluivat, menivät sitten ulos sitä vielä harjoittelemaan. Sitten otettiin esimerkiksi bassoääni ja harjoitettiin niin kauan, että sen joukolla taisivat.... Kun viimeistä ääntä opeteltiin, niin ulkona oli jo kolme erityistä ryhmää harjoittelemassa.

Eipä nykyisin olisi helppoa kasata yhteen tuollaista kahdeksankymmenen suuruista nuorisoporukkaa – ja vieläpä pienessä pitäjässä. Noin iso nuorisoporukka laulamassa hartaita lauluja olisi tänä päivänä jotain aivan erityistä.

Raportissa mainitut koulutyön haasteet

Kerran oli humalassa salaa puukolla revitty lasten uusia testamentteja ja seuraavaakin tapahtui: Eräänä aamuna sisälukutunnin aikana alkoi kuulua ulkoa kauhea kirkuminen. Kun Isak meni ikkunasta katsomaan, niin siellä oli kolme juoppoa miestä hevosreessä. He löivät hevosta ja ”huutaen ja kirkuen” ajoivat ympäri pihaa. Sitten he meinasivat ajaa hevosella porstuaan, mutta rappuset olivat niin korkeat, ettei hevonen mennyt lyömälläkään, vaan lykkäsi aina takaisin. Se, joka hevosen suit-sissa oli ja joka kaikkein paraiten kirkui ja uhkasi, oli seurakunnassa tunnettu pahimmaksi roistoksi. Kun he eivät sitten päässeet hevosella tupaan, niin jättivät hevosen pihalle ja menivät kirkuen ja huutaen porstuan läpi tupaan. Koulu oli edustuvassa, johon mentiin saman porstuan kautta. Ojala joutui selviämään kurinpito-ongelmista usein yksin. Omasta selviytymismallistaan hän kertoo sitten vaikkapa seuraavasti:

Kun minä näin lapsissa jotakin vallattomuutta tai kurittomuutta, niin minä kävin aina Herran eteen rukouksissa heidän edestään ja pyysin Herran armoa itsellenikin, että ’voisin rakkauden hengessä heille puhua ja neuvoa luopumaan tästäkin paheesta’. Herra kuuli-kin usiasti rukoukseni, että ’voin rakkauden hengellä rangaista seisottamalla ja neuvomalla häntä’. Tämä vaikutti muissakin lapsissa

*niin, että useat vesisilmin kuuntelivat. Tällä tavalla tuli lasten ja opettajan väli vain likisemmäksi. Kyllä minä tunsin joskus semmo-
siakin aikoja, että jouduin aadamissani nuhtelemaan ja rankaise-
maan. Se vaikutti kylmää henkiä koulun opettajan ja lasten välillä.
Lasten viaton katsanto tuomitsi minua. Ei tämä ennen parantunut,
ennenkö otin tästä yleisen keskustelun. Otin syytä päälleni siinä,
että menin aadamiini mutta... 'Te olitte siinä viallisia, että tekiä
tämän työn'. Asioita hoidettiin tällaisilla aadamiinmenoilla.*

Suomenkiihkoisuudesta

Senaattori Yrjö Yrjö-Koskinen ja radikaali fennomaani Lauri Kivekäs kävivät Kuortaneella puhumassa tuon ajan yhdestä tärkeästä käsitteestä ja toimintamallista. ”Kiitin Jumalaakin siitä, että hän suuresta armostaan ja rakkaudestaan tahtoo Suomen kansaa auttaa ja pelastaa tuosta vierasvaltaisesta virkakunnan orjuudesta, joka meitä niin halveksii, etteivät pidä meitä ihmisenäkään”. Tai sitten seuraavaa hän kirjoitti: ”Meidän kieltämmekin halveksitaan täällä niin, ettei se kelpaa missään virkakunnassakaan. Yksityinen velkakirjakin pitää kirjoittaa vieraalla kielellä. Näin innostuneena pidin minä isänmaallisia luentoja omassa ja naapurikunnissakin”. Ja tällaisenkin huudahduksen Isak muistiin pani: ”Ei nyt saanut enää yksikään suomalainen mies eikä nainen olla ummes silmin ja välinpitämätön!” Tässäkin ilmenee siis sitä kiertokoulunopettajan silloista toimenkuvaa ja myös Isakin persoonallisuuskuvaa.

Työpaikkakoulutus ja koulukiusaamisen käsittelykin olivat niinä aikoina opettajan työtä

Kesälomilla Isak kävi musiikkiopinnoissa erään Ylistaron Sarelius-nimisen opettajan ohjauksessa. Lisäksi Alavudella asui Jyväskylän seminaarin käynyt kansakoulunopettaja Eero Mäkinen. Kun Ojala haki Kuortaneen kiertokoulun opettajan virkaa, ohjasi Mäkinen häntä kolme työpäivää. Jatkotilanteista on sitten muun muassa jälleen seuraava Isakin kuvaus: ”Meitä hakijoita oli viisi, jotka vuoroisin pidimme opetusta tavauksessa, sisäluvussa, raamatunhistoriassa, kirjoituksessa, luvun-

laskussa ja laulannossa”. Kuitenkin pääasiallinen oppi tuli seuraavista tilanteista: ”Minä alaksin heti pitämään koulua huonompilukuisten rippilasten kanssa Hallisen ylistuvassa.” Tässä koulussa oli aikamoisia jutukoita. Osa oli semmoisiakin, joita oli yksi tai kaksi kertaa peräytetty rippikoulusta. Heistä osa oli suuria puukkojunkareita ja ärhäkkäitä kortinpelureita. ”Olin vähän areillani heidän kanssansa mutta meni sentään kunnialla nuo viikot”, sanoi Isak Ojala kyseisestä projektista.

Kerran Isakin oppilas ”löi kirjan pöytään, otti lakkinsa ja meni ulos. Löi oven peräänsä kiinni niin kovaa, että koko rati tärähti”. Sitten Ojala jatkaa kuvausta: ”Hän näkyi menevän tarhakartanolle erään huoneen taa”. Opettaja lähti moisesta jututtamaan poikaa ja kyseli: ”Mitä nuo toiset pojat sinulta tahtoo, kun ne aina kiusaavat sinua – ja ovat varmaankin sinua nytkin vaivanneet. Sillä minä näen sinun olostas sen”. Poika myönsi joutuneensa usein kiusatuksi mutta ei esimerkiksi suostunut tulemaan pois opettajan kanssa muiden nähden. Jotenkin Isak selvitti tilanteen, koska hän kertoo seuraavaa: ”Hän tulikin sitten hetken päästä – ja me sovimme hyvin koko kouluajan”.

Opettajan palkkaus niinä aikoina

Lehtimäellä Ojala sai asunnon ja vuodessa kahdeksan tynnyriä viljaa, joka on nykymitaksi muutettuna 8 x 164,88 eli 1319,04 litraa. Muusta toimeentulosta Ojaloiden silloinen kuusihenkinen perhe joutui sitten erikseen neuvottelemaan ja käräjilläkin käymään. Kuortaneen palkkaedut olivat ”kaksi kappa rukiita talosta ja yksi kappa torpasta sekä 40 penniä rahaa itsellisiltä. Koko vuosipalkka nousi silloin noin viiteentoista vanhaan tynnyriin rukiita sekä sata markkaa rahaa”. Kun Kuortaneella sitten taloja jaettiin ja väkiluku lisääntyi, nousi Ojaloiden palkka.

Vertailutietoakin kyseisestä palkkauksesta on olemassa. Nimittäin Nastolassa kyseisenä ajankohtana opettaja sai perunamaan, puutarhan, polttopuut, lehmän rehun ja 200 markkaa vuosirahaa. Tärkeä huomio opettajan palkkauksessa lienee sellainenkin, että naisopettajan palkka oli aina alempi kuin miehen. Ojala oli kovasti puuhailnut kansakoulun perustamista Kuortaneelle. Kyseinen hanke toteutui vain, koska opettajaksi valittiin vähäpalkkaisempi nainen.

Kansankynttilän oma avioliitto

Isakin oma kuvaus avioliitostaan ja perhe-elämästään, jossa oli kolme lapsena kuollutta poikaa ja neljä tytärtä, on tärkeä. Lasten kuolemista on vain lyhyitä mainintoja, mutta lehmän kuolemiseen liittyvistä tilanteista on tunteikasta kuvausta. Lapsen menettäminen oli tuona aikana paljon nykyistä yleisempää ja surutyö oli tuntematon käsite. Helpompaa oli varmaankin puhua välittömistä toimeentuloasioista kuten lehmän kuolemasta. Silti poikien kuolinvuosilta on seuraavaa kerrontaa: ”Olin hyvin innokas ja sain rakkaudella tehdä työtä. Ja pidin itseäni onnellisena, kun sain vaikuttaa lapsimaailmassa – ja kylvää heihin sanan siementä siinä toivossa, että se hedelmää tekisi taivaan valtakunnalle”. Tämä viittaa siihen, että omat pojat olivat kovasti mielessä.

Isakin vaimosta on kyseisessä omaelämäkerrassa ylistävää kerrontaa ja samalla kuvauksia silloisen opettajaperheen työnjaoista. Esi-merkiksi vaimo oli oikeastaan kylän leipuri, ja Isak oli saanut kyliltä viestiä omituisesta isästä, joka leikki paljon lastensa kanssa. Vaimo kuoli ennen miestänsä, ja näin Isak muisteli häntä:

Kun näin kuoleman kautta tulee avioero, ja eloonjäänyt joutuu yksinäisyydessä miettimään -- ja muistelemaan -- tuota entistä avioliiton elämää, niin monta kohtaa selviää -- joita ei silloin huomannut. Joutuu itseänsä moittimaan ja vieläpä ihmettelemäänkin, kuinka minä siinäkin asiassa niin käyttäännyn. Olin useasti liian oikoonen ja kylmähenkinen puolisoani kohtaan. Ehkäpä hieman ylenkatsoinkin häntä joskus, josta sitte johtui toisinaan tuo oikaisuus ja tyytymättömyys. Ja teki vain mieli moittia siitä ja siitä toimesta ja työstä. Ja pidin itseäni vain siihen oikeuttuna. Tällaisia kohtia on paljon ollut elämäni ajalla avioliitossa -- joita nyt kadun -- ja joudun niistäkin täten tiliä tekemään Herran edessä.

Merkittävää lienee myös, että Suomen eduskunnan ensimmäisillä valtiopäivillä oli edustajana Eveliina Alakulju, joka oli Isak ja Susanna Ojalan tytär.

Se jää arvoitukseksi, kuinka yleisiä tällaiset iisakki ojalat olivat Suomen kiertokoulujen historiassa. Ainakin T. Kansanen piti vuonna 1921 julkaistussa kirjasessaan Ojalaa merkittävänä Etelä-Pohjanmaan kasvattajana. Kuortanesseuran joululehdessä niinkin myöhään kuin 1957 Ojalan entinen oppilas H. Kuusisto piti kyseistä opetusta jotenkin ainutlaatuisena. Lisäksi A. Raeste vuonna 1991 ja körttiläisyyden tutkija S. Suokunnas vuonna 2013 pitivät Ojalan musikaalisia ansioita arvokkaana. Nykyvirsikirjan virressä ”Auta oi Jeesus, kun eksytys suuri” on perimätiedon mukaan nimittäin myös Ojalan antamaa leimaa.

Joka tapauksessa Ojalan raportti antaa opettajan toimen laadusta ja olosuhteista vuosina 1865–1909 edustavan näytteen, joka on yleistettävissä ainakin etelä-pohjalaisiin kuntiin. Liikkuihan Ojala työssään monissa kunnissa ja esitetyissä kuntakuvauksissa on paljon yhteisiä piirteitä.

Lähteet:

- Heiska, J. (toim.) (2010) Isak Ojala 1839–1911 Kertomus elämäni taistelusta. Tampere: Mediapinta.
- Kansanen, T. (1921) Kansanopetuksen alkuvaiheista Kuortaneella. Joensuu: Pohjois-Karjalan kirjapaino oy.
- Kuusisto, H. (1957) Artikkelit Kuortanesseuran joululehdessä.
- Maijala, M. (2014) Herkkä, hellä, hehkuvainen Minna Canth. Porvoo: Otava.
- Raeste, A. (1991) Paroni von Raesteen ihmeelliset seikkailut. Jyväskylä: Kirjayhtymä.
- Suokunnas, S. (2013) Kirjallinen vastaus esitettyyn kysymykseen.